

Павлюк Ігор Зиновійович – доктор наук із соціальних комунікацій, провідний науковий співробітник Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України, професор кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка, письменник.

ЮРЧЕНКО
Вадим

ВІЙНА В ТВОРЧОСТІ
ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА ТА
ТАДЕУША РУЖЕВИЧА

Анотація. У статті проаналізовано поезію Василя Симоненка та Тадеуша Ружеви́ча, присвячену війні та військовим діям, зокрема Другій світовій війні. Досліджено поетику та ідеї творів, виявлено велику різницю в реакції на війну, як естетичну, так і світоглядну.

Ключові слова: Василь Симоненко, Тадеуш Ружеви́ч, війна, шістдесятництво, поетика

Abstract. The article analyzes the poetry of Vasyl Symonenko and Tadeusz Różewicz, dedicated to war and military operations, in particular, the Second World War. The poetics of such poetry and the ideas of the works were studied, and a great difference in the reaction to the war, both aesthetic and worldview, was revealed.

Key words: Vasyl Symonenko, Tadeusz Różewicz, war, Sixtiers, poetics.

Нові виклики перед Україною породжують потребу переосмислити культурні зв'язки України з іншими країнами та порівнювати літературу України з іншими країнами. Назріла потреба поговорити про Україну не лише в руслі імперської російської літератури, а й у світі інших літератур, щоб у порівнянні краще зрозуміти, чи були залежні наші письменники від культурного дискурсу імперії, у якій перебували, і чи чинила вона на них вплив, як і те, чи мала вона вплив на літературу інших країн, польську зокрема. Подібних досліджень літератури, зокрема на тематику війни, раніше не було, що робить потребу висвітлення такої теми ще більшою. Були лише тематичні статті та біографії, присвячені українсько-польським культурним та історичним стосункам загалом.

Мета статті – проаналізувати тему війни в творчості Василя Симоненка та Тадеуша Ружеви́ча, порівняти реакцію письменників на неї та узагальнити способи говорити про війну та головні ідеї, пов'язані з нею.

Українських шістдесятників із дещо старшим за них «поколінням Колумбів» та «поколінням 56» єдали не лише кордони однієї імперії та післявоєнні умови творчості, а й значно суттєвіші речі. Насамперед польські митці та науковці були одним із «вікон у Європу» для українців. Якщо офіційно дозволена закордонна література була доступна в основному російською, то заборонена література, за свідченнями Л. Костенко, доходила до них саме в польських перекладах [2, с. 536]. Сама ж Л. Костенко говорить про значну обізнаність у польській літературі та культурі загалом, що багато в чому пояснюється й фактами її біографії – у житті поетки було чимало друзів-поляків та чоловік, польський письменник. За свідченнями С. Козака, І. Драч теж був добре знайомий з багатьма польськими культурними діячами, зокрема з українською діаспорою [5]. Утім, попри це, зв'язки шістдесятників із польськими письменниками досліджені недостатньо, як і небагато опрацьованої біографічної інформації про такі зв'язки.

Польські письменники були мало представлені й в українських перекладах тієї доби, час від часу в журналах з'являлися переклади окремих поезій окремих авторів, а повноцінна збірка творів польських поетів з'явилася лише 1979 року. Тож, найімовірніше, шістдесятники якщо й ознайолювалися з польською поезією, то здебільшого в оригіналі.

Складно сказати, чи був Симоненко знайомий з польською поезією і якщо так, то наскільки. Якщо й так, то, ймовірно, уже в останні роки життя, коли достеменно відомо, що він знав словацьку та чеську мови, з яких робив поетичні переклади. На відміну від більшості шістдесятників, Симоненко не міг активно спілкуватися з поляками, які жили й навчалися в Києві, оскільки мешкав далеко від столиці та підтримував спілкування з відносно невеликою кількістю киян, лише з частиною шістдесятників. На основі цього справедливо зауважити, що Тадеуш Ружевиц не мав на Симоненка впливу, а тому порівняння їхньої творчості буде відбуватися не на основі генетичних зв'язків, а на суто компаративних.

Друга світова війна завдала непоправної шкоди як Україні, так і Польщі, у обох країнах точилися кровопролитні бої, через обидві

країни проходили лінії фронту, у обох країнах від воєнних дій дуже потерпало цивільне населення, що мало б робити тему війни та втрати актуальними для письменників. Утім, із творчості обох письменників бачимо, що центральною, особливо в ранній творчості, вона стала лише для Ружевича, у Симоненка ж поезій, присвячених війні, не так багато. Це можна пояснити різницею у віці: Ружевич пережив жахи Другої світової у свідомому віці, належав до Армії Крайової, Симоненко ж застав війну лише в дитинстві, тому ця тема була для нього менш актуальною. Тим цікавіше, чому він до неї звертається. Ружевич почав говорити про війну ще зі своєї першої поетичної збірки «Неспокій» 1947-го року. Ю. Булаховська наголошує на яскраво вираженій образності його поезії з промовистою мовою факту [3]. За приклад вона бере поезію «Танк-пам'ятник»: «Танк / Сталевий череп / На гранітному постаменті / Пам'ятник згорілим людям / Посеред лагідного скверу. / Шануйте зелень та квіти...» [2, с. 371]. Як бачимо, автор тут використовує прийом комбінування протилежних образів – тихий і мирний сквер в уяві чергується з образами згорілих людей, ніби пам'ятник повертає нас назад до тих жахів. Більш промовисто демонструє цей прийом контрасту образів поезія Ружевича «Ружа»: «Ружа – це квітка / або ім'я померлої дівчини. / Ружу в теплу долоню можна покласти / або в чорну землю. / Червона ружа кричить / золотоволоса покинула мовчки... [2, с. 363] – тут нам показують два діаметрально протилежні за емоційним навантаженням образи – красива квітка в мирному саду та загибла дівчина. Два образи є антитезою один одному, несуть протилежні асоціації і протилежне емоційне навантаження. Звертається поет і до образних рефренів, які увиразнюють трагедію людської смерті, як у поезії «Місяць світить»: «Місяць світить / порожня вулиця / місяць світить / людина тікає / місяць світить / людина впала / людина згасла / місяць світить...» [2, с. 365] На думку Луїзи Оляндер, письменник свідомо обрав стратегію використання влучного точкового образу, який у своїй детальності відобразить усю трагедію війни, адже вирішив показувати масштабні події через деталі й наслідки війни, непрямо, проте за багатьма поезіями можуть упізнаватися конкретні історичні події: оборона

Вестерплатте, знищення гетто у Варшаві, Освенцим, Варшавське повстання тощо [1].

У той же час поезіям Симоненка притаманна більша абстрактність та загальність, відсутність чіткого статичного візуального образу, натомість він формує загальні, позбавлені деталей, образи, які є радше наративними і доповнюють риторичні звертання та роздуми поета: «Можливо, знову загримлять гармати, / І танк зімне пшеницю на лану, / І буде плакати і журитись мати, / Коли сини ітимуть на війну...» [7, с. 7] – тут у нас немає детальних описів, лише загальна дієгетична картина. Крім того, якщо в Ружеви́ча вся поезія була концентрованим образом, який в першу чергу давав емоційну реакцію, а через його деталізованість ми могли уявити певний наратив, то в Симоненка частина поезії – епічного змісту, де нам прямо розповідають певну історію, і образність у них є доповненням до наративу, а не його втіленням, як-от у поезії «Ошукана могила», де ми бачимо від початку до кінця сюжет поховання солдата на українських землях. Ліро-епічною є й балада «Язык», це ціла поетизована історія про епізод з Другої світової війни. Тобто Симоненко, навпаки, за основу бере риторичні звертання та наратив, а не образ.

Фактично вся збірка «Неспокій» Ружеви́ча присвячена темі війни. Присвячені їй і здебільшого всі поезії пізніших збірок поета. «Чи можна писати про кохання, чуючи крики замордованих і знеславлених?» – питає сам себе поет. Для автора тема війни є центральною, руйнівною силою його творчості. Він пише, щоб унеможливити схожу трагедію в майбутньому, щоб наголосити на цінності людського життя, неприпустимості вбивства. Поезія Ружеви́ча є глибоко гуманістичною. «Не кожен, хто вбив людину, є вбивця» – каже він і додає: – «Проте кожна вбита людина залишається вбитою». Для нього саме збройне протистояння є неприпустимим, злочинним, і навіть вбивство для захисту лишається суто гуманістичною трагедією. І всі свої поетичні сили він кидає на висвітлення цієї трагедії.

На відміну від нього, Симоненко використовує тему війни не послідовно, у нього не так багато поезій на цю тему, більше десятка, і більшість із них, схоже, породжені не постійними переживаннями поета через війну, а зовнішніми, ситуативними чинниками. Так, перша

його поезія про війну, «Можливо, знову заgrimлять гармати», написана 22 червня 1955 року і, вочевидь, він написав її, бо надихнувся радянською пропагандою Великої Вітчизняної війни. Пізніші «Салюти миру» написані перед 9 травня, 20 квітня, «Ошукана могила» – 17 червня 1958 року, знову перед річницею початку війни, поезії «Крик 20 віку» та «Невже» написані 21 жовтня та 5 листопада 1963 року, у розпал Карибської кризи, коли весь світ зі страхом очікував початку ядерної війни, поезія «Курдському братові» пронизана мотивами опору шовінізму та великодержавної політики, про що на той час активно говорили піддесятники. Тобто тема війни для Симоненка є далеко не центральною і навіть чинники для написання в нього здебільшого зовнішні, вони не виникають із внутрішньої потреби осмислити війну, як це було в Ружевича. Крім того, у Симоненка інакше сприйняття війни. Так, у поезії «І знову заgrimлять гармати» він звертається не до трагедії війни, а наголошує на обов'язку захисту рідного краю, у «Салютах миру» він радше говорить про перемогу й радість перемоги у війні, аніж роздумує над її жахіттям. Смерть людей у цій поезії є не так трагедією, як жертвою за великий триумф, і зброя в Симоненка тут є не інструментом убивства, який нагадує про трагедії, як у Ружевича, а «гарматами, що салютують миру – не війні», тобто триумфальним знаряддям перемоги та щастя. Поезія «Ні, не вмерла Україна», здається, є інвективною колаборантам, і вся воєнна тематика присвячена саме цьому, а «Ошукана могила» та «Язик» концентруються не так на трагедії людського горя, як на історії боротьби народу. Змінюється тональність поезій про війну в Симоненка в «Крику ХХ віку» та «Невже?», через передчуття трагедії, але вже в «Курдському братові» митець наголошує не на жахах війни, а на потребі боротися з несправедливістю, поет прагне боротися за ідеал, а не шукає його в образах трагедії, як Ружевич. Вочевидь, таке ставлення до війни Симоненка зумовлене ідеологічним вихованням у СРСР, населення якого залякували «імперіалістичною війною», і цей погляд на війну потребує глибшого дослідження у світлі постколоніальних студій. Крім того, Симоненко вважає необхідним боротися до останнього за свої ідеали. Можливо, це пояснюється все тією ж різницею у віці, адже Симоненко встиг пережити стільки жахів війни, як Ружевич. Це добре помітно на

прикладі нецензурованої версії поезії «47-й рік» [6, с. 154], у якій поет гостро засуджує занадто важкі вимоги до селян та замовчування їхніх страждань у період відбудови – часу, який Симоненко вже пам'ятав добре.

На прикладі двох поетів бачимо, як кардинально по-різному можна говорити про війну, трагедію, людське горе. Василь Симоненко та Тадеуш Ружевич підійшли до висвітлення теми війни кардинально по-різному – Ружевич звертався до чітких візуальних образів, зокрема використовував контрастність образів для кращої демонстрації трагедій війни, Симоненко ж більше використовував риторичні засоби мовлення та звертався до ліро-епічного формату. Якщо для Ружевича війна була центральною темою, то для Симоненка – периферійною та ситуативною, і якщо для Ружевича всі військові дії були винятково трагедією ще з перших збірок, то Симоненко на ранніх етапах піддавався імперській пропаганді, яка звеличувала збройні перемоги, а пізніше не бачив альтернативи насильству як способу здобуття справедливості. Взаємозв'язки поетів, як і інших шістдесятників із близькими їм за часом польськими письменниками, потребують детальнішого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Olander L. Tendencje humanistyczne Tadeusza Różewicza w świetle rozważań literackich o pierwszej i drugiej wojnach światowych. *Україна та Польща: минуле, сьогодні, перспективи*. 2012. Т. 1. С. 8–11. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UPmcp_2012_1_4.
2. Антологія польської поезії, т. II. Київ : Дніпро, 1979. 463 с.
3. Булаховська Ю. Дві польські «зірки» на «поетичному небі». Тадеуш Ружевич і Віслава Шимборська. *Київські полоністичні студії*. 2010. Т. 16. С. 425–430. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2010_16_44.
4. ВІЙНИ І МИР, або «Українці – поляки: брати / вороги, сусіди...». За загальною редакцією Л. Івшиної. Київ : «Українська прес-група», 2004, 560 с.
5. Семчук К. Патріотизму його навчили саме ми. *Наше слово* [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Електронні дані. 2006–2018. Режим доступу: <https://nasze-slowo.pl/patriotizmu-jogo-navchili-same-mi/> (дата звернення: 20.06.2022).
6. Симоненко В. Вибрані твори. Упор. Анатолій Ткаченко, Дана Ткаченко. 4-те вид. Київ : Смолоскип, 2017. 154 с.

7. Симоненко В. Типа і грім. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1962. 160 с.

Юрченко Вадим Вікторович – аспірант Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

**ТВОРЧІСТЬ ЄВГЕНА ГУЦАЛА В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
II ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ**

ВІННИЧУК

Алла

**ТРАГІЗМ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ В
ІСТОРІОСОФСЬКОМУ ВИМІРІ
ЄВГЕНА ГУЦАЛА (НА МАТЕРІАЛІ
ПОВІСТІ «ГОЛОДОМОР»)**

Анотація. У статті досліджено особливості художнього відображення національної трагедії в повісті «Голодомор» Євгена Гуцала. Закцентовано на історії «двох правд», досліджених у статтях літературознавців Олександра Астаф'єва, Антоніни Гурбанської, Яра Славутича та ін. Охарактеризовано структуру, проблематику, образну систему твору.

Ключові слова: Євген Гуцало, Голодомор, історична правда, художня правда, трагізм, психологізм.

Abstract. The article examines the peculiarities of the artistic representation of the national tragedy in the story «Holodomor» by Yevhen Hutsal. Emphasis is placed on the history of «two truths», explored in the articles of literary critics Oleksandr Astafiev, Antonina Gurbanska, Yar Slavutych, and others. The structure, key problems, and figurative system of the work are characterized.

Key words: Yevhen Gutsalo, Famine, historical truth, artistic truth, tragedy, psychology.

Голодомор 1932–1933 років – одна з найдраматичніших сторінок у національній історії. Цю трагедію письменники осмислюють як геноцид проти українського народу, масштабну катастрофу, її переконливо описують та інтерпретують у своїх творах Улас Самчук «Марія» (1934), Годось Осмачка «План до двору» (1951) і «Ротонда душогубців» (1956), Василь Барка «Жовтий князь» (1963), Ольга Мак «Каміння під косою» (1973), Михайло Стельмах «Дума про тебе» (1969) і «Чотири броди» (1961–1974), Анатолій Дімаров «Самосуд» (1990), Євген Гуцало «Голодомор» (1990) та ін.

До теми Голодомору в літературі зверталися у своїх працях О. Астаф'єв [1], Н. Горбач [2], А. Гурбанська [3], Яр Славутич [6], Т. Трофименко [7] та ін.

Так, Яр Славутич у статті «Голодомор в українській літературі Заходу» дав оцінку та вказав на причини жахливої трагедії: «Щоб знищити зрілу українську націю і повернути її в стан несвідомої